

Bernard Lahire, *Sosyoloji ve Sözde Mazeret Kültürü*, Açılım Kitap, 2020, 112 s.

Değerlendiren: M. Sümeyye Özbayrak

Günlük hayatta yaşanan önemli olayları değerlendirme hususunda sosyolojinin bulunduğu konum ve yerine getirdiği görev nedir? Yaşanan olaylar karşısında sosyoloji olayları açıklamaya yönelik herhangi bir statüye sahip midir? Onun toplumsal bir karşılığı mevcut mudur? Güncel olamı açıklarken bunu nasıl yerine getirmelidir? soruları sosyolojinin mevcut durumuna yönelik önemli sorgulamalar olarak karşımıza çıkar. Bu konuyla ilgili Bernard Lahire Fransız toplumunda sosyolojinin konumuna ilişkin *Sosyoloji ve Sözde Mazeret Kültürü* isimli eserinde önemli tartışmalar yürütmektedir. Sosyolojinin mevcut durumuna ilişkin önemli tartışmaları yürüttüğü bu eserde Lahire sosyolojinin toplumsal alandaki karşılığına ilişkin önemli bilgiler sunmakta ve açıklamalar yapmaktadır. Lahire'nin bu eserinin değerlendirilmesi bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Bernard Lahire, École Normale Supérieure'de sosyoloji profesörlüğü yapan Fransız bir düşünür ve sosyologtur. Eğitim, ilköğretimde başarısızlık, eğitim alma biçimleri, okulda başarısızlık, rüyaların sosyolojisi gibi alanlarda çalışmalar yapmış olan Lahire'in pek çok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden Türkçeye çevrilenlerden biri *Sosyoloji ve Sözde Mazeret Kültürü*'dür. Fransızca olarak 2016 yılında yazılan ve orijinal adı *Pour la sociologie. Et pour en finir avec une prétendue culture de l'excuse* olan kitabın çevirisini Ertan Kuşçu ve Mustafa Gültekin üstlenmiştir. Kitap Açılım Kitap tarafından 2020 yılında yayın hayatına kazandırılmıştır. Beş bölümden oluşan kitap genel olarak sosyolojinin ne olup ne olmadığına, onun güncel durumuna ve toplumsal önemine ilişkin bir tartışma yürütmekte ve sosyolojiye yönelik bir dizi suçlamaya cevap vermektedir.

@ Araş. Gör. M. Sümeyye Özbayrak, Ağrı Üniversitesi, msobayrak@agri.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7686-4126>

Özbayrak, M. S. (2023). Bernard Lahire, Sosyoloji ve sözde mazeret kültürü. *Güncel Sosyoloji*, 1(1), 124-128.

 guncelsosyoloji.com

 Başvuru: 09.11.2023
Revizyon: 23.11.2023
Kabul: 29.11.2023

Lahire'in kitabını Philippe Val'in *Malaise dans l'inculture* isimli kitabına bir reddiye olarak okumak mümkündür. Fransa'da haftalık yayınlanan bir mizah dergisi olan Charlie Hebdo'nun 1994'ten 2005'e kadar editörlüğünü yürüten, Fransız ulusal genel radyo yayın istasyonu Fransa İnter'in başkanlığını yapan Philippe Val sosyolojiyi toplumsal eylemleri anlamaya çalıştığı için bir mazeret kültürü üretmekle suçlamaktadır. Kitap boyunca Val'in sosyolojiye yönelik tüm ithamlarını sırasıyla reddeden Lahire, Val'in sunduğu görüşleri tek tek ele alarak onun düşüncelerini ayrıntılı olarak bir eleştiriye ve sorgulamaya tabi tutmaktadır. Bu sırada okuyucusunu düşünmeye yönlendirmekte ve bir tartışmanın içerisine dahil ederek canlı bir tartışmanın içerisinde hissettirmektedir.

Sadece Phillipe Val'in kitabının böyle bir iddiada bulunmuş olmadığını sosyolojinin sürekli bu tür saldırılara maruz kaldığını belirten Lahire'in (s. 17) bu kitabıyla bir mazeret üreticisine dönüştürülen sosyolojiye itibarını geri iade etme çabasında olduğu görülmektedir. Bu itibar ise sadece akademik olmayıp toplumsal olanı da kapsamaktadır. Bu bağlamda kitabını daha kolay ve anlaşılır bir dille yazan Lahire "bu metin sosyolojiyle profesyonelce uğraşmayanları aydınlatmak için kaleme alınmıştır" ifadesini kullanmaktadır (s. 18). Sosyolojinin ne olduğunu toplumun geneline anlatmaya çalışan Lahire oldukça açık bir dil kullanarak ve metnini kısa kitabında bunu sosyolojiye ilişkin temel vurgular yaparak gerçekleştirilmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda kitap boyunca sosyolojiye yapılan suçlamalar reddedilirken bir yandan sosyolojik bakışın özelliklerinin okuyucusuna yeniden hatırlatıldığı diğer taraftan da güncel bir tartışma temelinde sosyolojinin kadim tartışmalarının yürütüldüğü görülmektedir. "Sosyolojinin nesneliliği" meselesi, "bireylerin mi yapıları oluşturduğu yoksa yapıların mı bireyleri inşa ettiği" tartışması ve "değişimin bireyden mi toplumsal olandan mı başlaması gerektiği" meselesi; Val'a cevap veren Lahire'in açıklamaya çalıştığı meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Mazur Görme Suçlaması: Suçlanan Sosyoloji" isimli ilk bölümde Lahire sırasıyla sosyolojiyi mazeret üreticisi olarak itham eden devlet başkanlarının, politikacıların, gazetecilerin, felsefecilerin ve hatta sosyologların görüşlerine yer vermekte ve ortak bir düşünce olarak herkesin bireysel sorumluluğa odaklandığını belirtmektedir. Sosyolojinin karşısına herkesin kaderini kendi elinde ve sorumluluğunda gören bir anlayışın ortaya çıkarıldığını ifade etmektedir. Sosyolojik gerçeklik karşısına her şeyin tamamen bireylerin seçimleri ve sorumluluğu fikrinin çıkarılmasını ise Lahire, sosyolojik gerçekliğin reddedilmesi olarak değerlendirir.

"Kitabın Anlamak, Yargılamak ve Cezalandırmak" isimli ikinci bölümünde sosyolojiye yönelik mazeret suçlamalarının yanlışlığı bilimsel soruşturmanın özüne ilişkin bir açıklama yapılarak; anlamak ve yargılamak arasındaki fark ortaya koyularak açıklanmaya çalışılmaktadır. Lahire'e göre bir bilim olarak sosyoloji sadece olguları ortaya çıkartırken ve insan eylemlerinin nedenlerini anlamaya çalışırken onları mazur gösterme peşinde değildir.

Anlamak ve yargılamak iki farklı düzlemedir. Birisi bir bilgi ve gerçeklik ortaya koymaya çalışırken diğeri iyi ve kötü olanı belirleyerek yapılanla ilişkin bir yargıya ulaşmak anlamına gelmektedir (s. 31).

Lahire bu bölümde sunduğu görüşleriyle sosyolojinin normatif olmadığını, normatif bir alan içerisinde hareket etmediğini ve bilimsel özelliğini de buradan aldığını okuyucusuna yeniden hatırlatır. Weber ve Durkheim'ın sosyolojiye bir varoluş alanı açan onun nesnellğine ve normatif alanın dışında kalarak bir bilimsellik üretebileceğine yönelik düşünceleriyle biten bir tartışmanın yeniden canlandırılmasının sosyolojinin varlığına yönelik bir tehdit olması sebebiyle bu hatırlatma oldukça yerindedir. Diğer taraftan bu düşünceleri sosyoloji alanıyla ilgilenen kişilerin içerisine düşebileceği bir durumla; meseleleri romantikleştirme hatası doğurabilecek olması nedeniyle de oldukça önemli görülebilir. Sosyolojinin ele aldığı nesnesiyle kurduğu ilişkinin normatif ve duygusal alan dışında olmasının yeniden hatırlatılması sosyolojinin bilimselliğinin ihmal edilmemesi hususunu okuyucusu için yeniden vurgular.

Lahire, devlet adamlarının ve politikacıların yaşanan bir suça karşılık yapması gerekenin de sadece yargılamak olmaması gerektiğini vurgularken sosyolojiye olması gereken konumunu yeniden iade etmektedir. Ona göre anlamadan yargılamak yeni suçların önüne açarken anlamak tekil olandan tümele ulaşmayı mümkün kıldı ve suçları mümkün kılan sebepleri ortaya çıkardığı için bu sebeplerin ortaya çıkarılması yeni suçların yaşanmasını engellemek için oldukça önemlidir (s. 36-37). Bu nedenle sosyoloji olmadan bir değişimin yaratılması, suçların engellenmesi ve bir politikanın oluşturulmasının mümkün olmadığını ifadesi toplum için sosyolojinin önemini ortaya koymaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü; "Homo Clausus Kurgusu ve Özgür İrade" isimli bölümde insanın tüm hareketlerinin tek belirleyeni ve sorumlusu olduğu düşüncesi tartışmaya açılmaktadır. Karar veren, seçim yapan, tüm sorumluluğu kendisinde olan bir insan anlamına gelen "Homo Clausus" Lahire tarafından sosyolojik gerçekliği reddeden kurgusal bir tanım olarak değerlendirilmektedir (s. 39). Böyle bir düzlemden hareketle insan tanımının yapılması tüm insanları belirli eşitlikler olarak gören ve belirli formüller içerisinde hareket eden varlıklar olarak tanımlamak demektir. Lahire burada sosyolojik olanın insanın eylemindeki önemini yeniden hatırlatarak insanın eylemini oluşturmasında onu sınırlandıran toplumsal konumların, eşitsizliklerin varlığını tekrar vurgulamaktadır.

Bununla birlikte Lahire bu bölümde sosyoloji için insan özgürlüğü fikrine başvurmanın araştırmanın sonuna varıldığının bir ifadesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre insanın eylemlerinde özgür olduğunun belirtilmesi bir araştırmanın durdurulma çağrısıdır (s. 46). Bu bağlamda ise Lahire'yi bir eleştiriye tabi tutmak mümkündür. Bir eylemin veya suçun üzerinde toplumsal gerçekliğin; kişinin ekonomik, dini, ırksal bir grubun içerisinde bulunmasının bir etkisi bulunmakla birlikte özgürlüğü tamamen yok saymak ise

bizi bir diğer uca bir başka determinizme götürmektedir. O zaman aynı grubun içerisinde bulunan ve aynı eşitsizliklere maruz kalan tüm bireylerin ortak bir eğilimini ve bir suçu işlemesini beklemek çok doğaldır. Halbuki aynı şartlar ve toplumsal gerçeklikler içerisinde yaşayan insanların hepsi bir suç işlememekte iyi ve kötü arasında bir tercih yapabilmektedir. İnsanların içerisinde bulunduğu toplumsal şartlar eylem üzerinde önemli bir etkinliğe sahip olsa ve büyük ölçüden belirlese de insanın eylemini tek belirleyen toplumsal gerçeklikler değildir. En azından bu durum bir suçu seçmek ve seçmemek arasında mevcuttur. Bir insanın yaşadığı toplumsal konum onun eyleminde tam bir etkinliğe sahip olabilir. Fakat suç meselesinde bir tercihin olduğunu da bilmek ve sosyal gerçekliği bu bağlamda araştırmak gerekmektedir.

“Tahakküm Altında Olanları Gerçekdışlaştırmak, Tahakkümü İnkâr Etmek” isimli dördüncü bölümde ekonomik ve kültürel kaynaklardan yoksun kişilerin gerçek dışı değerlendirilmesi ele alınmaktadır. Yoksulluk, sefalet, baskı yaşayan insanların bu durumlarının onların seçimlerinde bir etkisi yokmuş gibi düşünüldüğünü belirten Lahire bunu yapmanın ise başarılı olanı daha başarılı, zengini daha zengin kılmayı meşrulaştırdığını belirtmektedir (s. 50). Ona göre tahakküm altında olanlara bu tepeden bakış esasında bir başka sosyolojik vakanın oluşmasına veya var olan bir olgunun gizlenmeye çalışmasına neden olmaktadır. Ekonomik güvencesizlik, şiddete maruz kalma, ırkçılık, işsizlik, pedofili kurbanı olma, sağlık problemleri bulunma gibi hususlar yaşasa bile insanların hepsini özgür irade sahibi varlıklar olarak değerlendirmek bazı kesimlerin varlığını yeniden üretmek ve daha da keskinleştirmek üzere yapılan bir değerlendirmedir (s. 51-52).

“Sahte Kanıtlardan Kurtulmak: İş Başındaki Sosyoloji” isimli beşinci bölümde Lahire sosyolojik bakış açısının özelliklerini sırasıyla ele alarak onun toplumsal alanda itibarsızlaştırılmasına karşın toplumsalı anlamak açısından önemini ortaya koymaya çalışmaktadır. Lahire sosyolojik araştırmaların tüm seçimlerde, zevklerde, beğenilerde, başarılarında toplumsalın varlığını ortaya koyarken “ilk başta tesadüf olarak görülebilecek pratikleri yöneten mantığı ortaya çıkardığını” belirtmekte (s. 59) sosyolojiyi genel yargılardan kaçınan, çoklu nedensellikleri analizlere dahil ederek olayları açıklayan bir bilim olarak tanımlamaktadır (s. 63). Sosyoloji ona göre toplumda görüneni görünen haliyle açıklamadan kurtararak insanları mevcut olanın özüne, kökenine nedenine ve görünmeyen tarafına yönlendirmektedir. Sosyoloji toplumsal alandaki ilişkiselliği görmekte bir sınıfın, durumun, düzenin veya eylemin oluşmasının bir başka sınıfa, olaya, düzene ve eyleme bağlı olduğunu gözler önüne sermektedir (s. 68). Sosyoloji anlamaya çalışırken amacı bir mazeret üretmek değil toplumsal alandaki mevcut sorunların yeniden üretilmesinin önüne geçilmesine katkı sağlamaktır.

Sosyolojiyi sunduğu bu görüşlerle tanımlayan ve onun önemini ortaya koyan Lahire kitabını bir dizi öneriyle bitirir. Özelde sosyoloji ve genelde tüm sosyal bilimlerin

gereksizliğine yönelik yapılan yorumları ve küçümsemeleri eleştirerek gerçek bir yurttaşlık bilinci için bu bilimlere olan ihtiyacı dile getirmektedir (s. 82). Toplumsal dünyayla eleştirel, mesafeli, bilinçli bir ilişki kurulması için ilkokullardan itibaren sosyal bilimler eğitiminin daha da genişletilmesi ve sosyolojiye daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi önerilerinde bulunmaktadır. Ancak böyle bir bilinçle yetiştiği zaman bireylerin toplumda sosyolojiyi mazeretlere indirgemeyecek bir analiz düzeyine ulaşabileceğini belirtmektedir (s. 83). Bu bağlamda sunduğu görüşlerle yine sosyolojiyi toplumsal alan içerisine dahil etmenin imkânını soruşturan Lahire sosyolojinin hayatla kurduğu ilişkiyi yeniden okuyucusuna hatırlatmaktadır. Aynı zamanda onun bu fikirleri; çocukların yetiştirilmesi sürecinde sosyolojiyi bu eğitime dahil etme düşüncesi toplumsal olanın bilinçli yetiştirilmesi için oldukça önemli olarak değerlendirilebilir.

Kitaba bir ek bölüm ilave eden Lahire bu bölümde kitap boyunca Val ile girdiği hesaplaşmayı yeniden canlandırır ve daha da netleştirerek neticelendirir. Val'in sosyolojiyi değerlendirme biçimini ele alan, nefret ettiği vurgulara dikkat çeken Lahire onun zihniyet biçimini analiz ederek sosyolojiye yüklediği suçlamaları onun çelişkilerini ortaya koyarak ve sosyolojik olanın ne anlama geldiğine yeniden vurgu yaparak yapı bozumuna uğratar. Bununla birlikte Lahire Val'in kitabını yazarken ve burada çelişkili ifadeler kullanırken bunun analiz eksiliği ve yüzeysellikle alakalı olmadığını; önemli ideolojik bir amaca hizmet etmesiyle ilişkili olduğuna dikkatleri çekerek kitabını tamamlar (s.86). Val'in tahakkümü Batı dışı toplumlara ait bir olgu olarak değerlendirirken, Batı ülkelerinde her türlü tahakkümü sınırsızca savunduğunu belirten Lahire, Val'in arzuladığı temel şeyi şu sözlerle ifade eder: "... onun arzuladığı, her şeyden önce ekonomik kategorizasyonların (zengin/ fakir) veya ekonomik-kültürel kategorilerin (üst sınıflar/ orta sınıflar/ alt sınıflar) yerine etnik veya dini kategorilerin gelmesidir" (s. 105).

Lahire kitabında tüm bu tartışmaları yürütürken ve sosyolojiye yönelik suçlamaları açıklarken bir taraftan da Fransız toplumunun gündelik hayatında sosyolojinin yerini bizlere gösteren önemli örnekler vermektedir. Fransız toplumunda sosyoloji her ne kadar geniş bir ölçüde bir mazeret üretmekle suçlanıyor olsa da Lahire'in anlattıkları bize sosyolojinin hayatın tam da içerisinde gazetecilerin, politikacıların, sanatçıların dilinde ve zihninde olduğunu göstermektedir. Sosyolojinin tartışılıyor olması onun hayatın her alanında bir karşılığının bulunmasına, sporda, sanatta, edebiyatta var olduğuna işaret eden önemli göstergelerdir. Kitabı bu bağlamda okumak Türkiye'de çoğunlukla teorik düzlemde kalan sosyolojinin hayatın ne kadar dışına itildiğinin de farkına varılmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak Lahire'in kitabını sosyoloji alanında tartışma alanı açan önemli bir kitap olarak değerlendirmek mümkündür. Kitap bazen sosyolojik olanı açıklama hususunda yüzeysel kaldığı için eleştirilebilse de genel olarak sosyolojiye yönelik suçlamalara cevap vererek ona toplumsal hayatta önemli bir alan açmaya çalışmaktadır.